

մեծ մարդկանց կենտոյ մէջ : Ներսիսի
կեանքն է աւրեմն մի կանոնադրեք
հովուական ճշմարիտ մեծութեան :
Ներսէսն է ԳԵՂԵՑԻԿ ՏԻԳԵՐ ԿԱՅՐԱ
ԳԵՏՈՒԹԵԱՆ :

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՆԱՎԵՍՏԻՍԻՆ ԳՐԵՑ

Նաւարմալի ճշմարտութիւն մի
է թէ « Սարգուս արժանաւորու
թիւնը իրեն սիրոյ և միութեան մէջ
է ու քանզի մարդիկ՝ բանական և ըն
կերական էակ ըլլալով իրարու օժան
դակ, նեցուկ և զօրավիշն ըլլալու,
իրարու թիկունք տալու, զիրար սիրե
լու և վերջապէս մի բնութիւն կազ
մելու համար գերաբուռ Նարսէն ըս
տեղծուած են, ուստի ուր կարող են
յուշող իրենց արժանաւորութիւնը,
եթէ ոչ ընկերական միութեան և սի
րոյ մէջ, Նարսէսայ, վասն զի մարդը՝
իւր ծնած ժամանակէն այս երկու
կենդանարար ձրից արձատր իրեն փա
փուկ օրտին մէջ ունենալով, մի միայն
իրեն կամայ օրինաւոր գործունէու
թենէն և ջանից քրտուհրէն կախու մն
աւնի այս տնկոյ աճելցուն ըլլալուն,
և պողոց արգաստուորութեան յայտը,
երբ նա գիտնալով այս սիրոյ և միու
թեան բարիքները, փոխանակ քրտամբ
դանոնք ուսգելու՝ զի հեղձուցանէ իւր
կրից տապախառն խորշակով, ան
շուշտ այն ատեն պիտի վայելէ անոնց
քրտնելի արգասիքները, իայց երբ կը
սկսի զգալ այս երկակի պարտաւորու
թեանց զինքը ենթակայ ընող կենսա
կան սկզբանց հարկաւորութիւնը, այ
սինքն սիրոյ և միութեան կարեւորութիւնը,
երբոր մաքաղ մանկութե
նէն կը փոխադրուի գործակաւորար
պատանկութեան վիճակին, երբ իւր

մարմնոյ մարմագութիւն տակ սքծողաւոր
անմահ հոգւոյն կարողութեանց սու
կաւածանանց պայծառութիւն հասու
կ'ըլլայ մարդկութեան անցեալ, ներ
կայ և ապառնի վիճակին, այն անկա
յուն վիճակին՝ որն սր փոփոխութեան
ենթարկուած, մարդկային խահակա
նութեան կը կարօտի զայն բանակա
նութեան՝ և բնութեան արարչին կա
մայ շուղին մէջ մուծանելու, և վեր
ջապէս առաւել այն ատեն մարդու
մէջ կ'առաւելու այս զգացմանց իլըք
տու մը, երբ սո իւր մտաց հորիզոնը
կ'ընդարձակէ հմուտութեանց բազմու
թեամբ, բարձր գաղափարաց ճախու
թեամբ և կենդանի նպատակաց լու
սաւոր սկզբունքներով : Նշուածիկ այս
միջոցիս նա ամենայն զօրութեամբ կը
ցանկայ մղուիլ այս պարտաւորական
զգացողութեանց գործադրութեան
ասպարէզը, խելամուտով ակն յայտնի
պարզութեամբ որ իրեն կենդանա
թիւնը, իրեն բուն արժանաւորու
թիւնը և բովանդակ փառքն ու պար
ծանքը սիրոյ և միութեան մէջ է :

Նո՞ր մեր խորհրդածութեան նը
պատակը այստեղ՝ պիտի ըլլայ խօսել
միութեան վրայ, անոր կերպ կերպ
զօրութեան, անոր պակասութենէն
և զայն գէպ ի չարն գործադրութե
նէն յառաջացած անթիւ կորստեանց
վրայ, այլ քանզի միութիւնը սէր կը
պահանջէ, և սէրը՝ միշտ անոր նախըն
թաց հանգամանքն է, ուստի երկու
քրն եւս իրարմէ անբաժան պիտի
գտնուին : Արովհետեւ սէրն է պա
րագլուխ և հիմն բնական և բարոյա
կան օրինոյ և պարտաւորութեանց,
ուսկէ կը բղխի և միութիւնը, ուր որ
ճշմարիտ սէր կայ, հոն բարեբար մի
ութե՝ գահը անկործան է, անխախտ
է և մշտնջենաւոր, և ուր ճշմարիտ
միութիւն կայ, հոն բարեաց բազմա

տեղակայումք թուրքական, արդարեւ
յառաջագործութիւն, հաստատակց կե-
նաց և շահուց արահայտութիւն, մե-
տոյ և խղճի տղտաւութիւն, խաղա-
ղութիւն քաղաքական պատերազմաց
և կրօնական վիճաբանութեանց և բա-
նակաւութեանց, դահերու և բարձիւց
ցանկութեան սպառնալի, օրինաց
կատարեալ գործադրութիւն՝ վերա-
բերելով առ Վստուած և առ քաղա-
քական ընկերութիւնս, և հոն կը
նկատուի մարդկային սեռիս արժա-
նաւորութիւն և փրկութիւն:

Վրդ՝ ճշմարիտ միութիւն ըսելով
կ'իմանանք որ կայ միութիւն մ' ալ
որն որ սուտ և վնասակար է մարդ-
կային ազգին, ի հարկէ քանի որ Վստ-
ուած անձնիշխան և աղաւթ կամք տը-
ռած է, կարող է իրեն մէջ Վստուծոյ
տուգնորած մէկ բարի ձիրքն ալ դէպ
ի վատը չարաչար գործադրել, որ
սուտ ու կեղծաւոր սիրոյ հետեւու-
թիւն է, ուրեմն այն միութիւնը մի-
այն օգտակար պիտի ըլլայ իրեն, երբ
ճշմարիտ սիրոյն վրայ հիմնուած է: Այն
միաբանութեան արգասիքը բարի եւ
մշտնջենական և համապատասխանող
է Վստուծոյ կամաց, մարդկութեան
պոյմանին և ճշմարիտ սիրոյ, երբ խո-
հականութիւնը, մտաց անաշուո դա-
տողութիւնը և արդարութիւնը, իրեն
առաջնորդ կ'աւանդայ. նա երբեք չմե-
կըժիր և չիճնչուիր բռնակալութեան
ժանեաց տակ, երբ իրեն ձեռքը բլու-
նած դրօշակը, ճշմարիտ ազատութեան
դրօշակն է, նա իրեն հակառակորդին
թմրութիւնն ալ չ'ուզէր, ինչպէս
որ չար միութիւնը կ'ուզէ, որպէս
զի անխափան իրեն գործը տեսնայ,
որպէս զի իրեն ամբարտաւան և յան-
գուգն նպատակը յառաջ տանի: Բայ
ճշմարիտ միութիւն մը ասոնք երբեք
չունի, այս տեսակ չարամիտ միու-

թեան մը արդիւնքը չարիք է և բարոյ-
յական յետադիմութիւն, իսկ բարե-
նրկատակ միութիւնը գիտէ որ Վ-
րորդին կամաց ընդգէմ եղող որ և ի-
ցէ իրողութեան և անպատկառ նը-
պատակի համար ձեռնարկուած արար-
քի մը կորուստը անհրաժեշտ է, նա
ձանջած է որ տիեզերքիս մէջ գրու-
նուած բոլոր արարածոց գործոց հո-
կողութիւնը անաշու և զօրաւոր դա-
տաւորի մը: Այն է Վստուծոյ նախա-
խնայմութեան տակն է, որ կը խլէ և
կ'ոչնչացունէ այն միութիւնները՝ ու-
րոնց նպատակը չար է, ընդ հակա-
ռակն կը պաշտպանէ, կը զարդացնէ
և կ'օրհնէ այն տեսակ միաբանութիւ-
նը որ համօրէն մարդկութեան պա-
տիւր վեհայուններու, և ճշմարիտ ա-
զատութեան՝ կամ որ նոյն է խղճի
և մտքի ազատութեան եղբիւր բարձ-
րացումներու համար կը միանան:

Հայկեր անգամ մը բնութեան վրայ
և կրօններնք անզգայ տարերաց բաղադ-
րութենէն յառաջ եկած արդիւնազ-
ւոր արգասիքը, կը տեսնենք որ երբ
ոերմը հողին հետ բաղադրութեամբ կը
միաւորի, շատ մը յետմանք բաղմու-
թիւն արդիւնք կ'ործակէ: Վմանապէս
երբ նպատակաւ մը այն ցիրուցան քա-
րերը իրարու քով կը միանան, պատասխա-
րան մը կը կազմեն: Վարակ թել մը՝ զոր
շատ դիւրաւ կարող եմք ձեռքով կրտ-
րել, բոյց երբ քանի մը հաստ մեկտեղ
կուգան իրարու հետ կը միանան, այն
տեսն ձեռք կորելը անհնար կ'ըլլայ:
Վայսպէս է և մարդկան միաբանութիւ-
նը. բոյց սոյն միութե չափ դնող և կա-
նանաւորող մը կայ, որ իրեն կամաց հա-
մաձայն և անկէ դուրս բան չի խնդրե-
ռուսի աղէկը յառաջ կը տանի և կ'ար-
դիւնաւորէ, իսկ գէշը բոլորովին կը
փճացնէ և ոչնչութեան կը մասնէ:
Վստմնասիրենք միանգամ նաեւ

ազգաց օխեղերական պատմութեան
թերթերը, յեղյեղենք մեր մտաց մէջ
նոյն էջերուն մէջ պարունակուած եւ
ղէլութեանց մի փոքր մասը, այն տակն
հաստատագէտ մարդկան գործքերով
ալ կ'առուգուի մեր ըստծին ճշմար
տութիւնը, որ միութիւն մը իւր կազ
մութեան նկատմամբ կարող է բարի
կամ չար հետեւումներ ունենալ, չար՝
միաստե ենթարկած է մարդկութիւնը,
և բարւոյն մէջ գտեր է մարդկութիւ
նը իւր երջանկութիւնը :

Վասն զի այն տեղապատմութեան
մէջ պիտի գտնենք բազմաթիւ օրինակ
ներ, շատ և շատ իրական իրողութիւն
ներ, որոնք անցեալ դարու գաղափա
րաց որսիսութիւնը և անոնց հետե
ւութիւնը մեր յիշողութեան մէջ զար
թուցանելով պիտի գրգռեն զմեզ հե
տեւիլ օրինաւորին և փախչիլ ապօրի
նաւորէն, ըստ բնական օրինաց «բա
րին է առնելի և չարն խորհելոյ» : Երգ
տեաները ուրեմն Պ. Է. անգութ աշ
խարհակարներով հաստատուած ըն
դարձակածաւալ Մարին — պարտեցան
Յուդա մակաբեան փոքրիկ միութե
նէ մը : Մթնոլորտին որ եզրը փոշիա
ցած և անտեսութեան մատնուած է
այն ամբարտաւան Մակեդոնացին եւ
Կարքեդոնացին, հապաքու Հռոմիւր,
որ զանոնք կըրց այսինքննաւածեց և ս
չնչացուց զՄակեդոնն և զԿարքեդոն,
մինչգեռ ինքը օրինաւոր նպատակաւ
կը պատերազմէր, հապա Պարսիկը, և
ուրիշ շատեր, Մաննիսն ոմանք յայտ
նի է որ բարբառիկն անյայտացան, և ո
մանք ալ զօրութիւննին կորուսած և
անպատկառ ազգեցութիւննին սպա
ռած տակաւին առկայծեալ կը մնան
մարդկութեան և ազգութեանց աւ
պարիզին վրայ : Եւ ազգերէն և տե
րութիւններէն ինչպէս ըսինք, ոմանք
միութիւն ունէին, միանգամայն եւ

հզօր, հզօր միութիւն մը իրմէ տկոթ
միութեանց վրայ ազգեցութիւն կը
բռնեցունէ, բայց ստոնցը բարբարո
տական ընդդէմ խղճի և արդարու
թեան, ընդդէմ օրինաց և ընդհա
նուր մարդկութեան ըլլալով, մարդ
կութիւնը շատ միասնեւոր ենթարկե
լէն զկնի իրենք և ս շնչացան յաշխա
հէս : Իսկ ոմանք ալ միութիւն չու
նենալով՝ երկպառակութեամբ իրենց
մեծ մասը կործնուցին :

Եւ տեղեկութիւններէն յայտ
նագէտ կ'իմաստասիրենք թէ մարդու
անպատճառ միութիւն հարկուոր է Կ
և այն պէտք է նպատակաւ և միջոցաւ
բարի ըլլայ, որպէս զի իրեն ամբողջին
կամ մասանց օգտին համար մարդկու
թեան չը միասէ երբեք : Եւ ահա այս
պիտի միութեան տրժէքը քսի կշռու
դատող, ճանչցող և միանգամայն եւ
գործադրող տէրութիւն կամ ազգ
կամ ընկերութիւն ընդհանրապէս քը
րիստոնէութեան դարուցս մէջ կը նշ
կատուի, կամ պէտք է որ ըլլայ, ուր
ազգերը բրիստոնէական և աւետարա
նական ազատամիտ ըլլալով լուսաւոր
ուած՝ դէպ ի չարք գործադրուած մի
ութիւնը ոչ թէ միայն բարբարոսա
կան բռնութիւն պէտք է համարեն և
անկէ խորշեն, այլ և բարենպասակ
ընկերութեամբ ուրիշին օգնելու ըս
կողմները նուազ պէտք է ընդունին ու
հաստատեն : Վասն զի քրիստոնէութե
ան հիմնադիրը, մարդկային ազգի
փրկիչը, տղաւորեց մարդկութեան սրբ
տին խորքը այս միութեան սրբազան
ղգացողութիւնները, ճանչցուց եւս
առաւել անոր հիմը պահպանել, որ է
սէր ունենալ, սիրել զընկերն, սիրել և
բոլոր մարդկութիւնը և այս սիրոյ զօ
րութիւնէն րդնեալ միութիւնը կամ
միաբանութիւնը պաշտել և պաշտպա
նել, Կ՝յոտ : Տանկոյն զձեզ ամենեւ

քեան եթէ իմ աշակերտք էք, եթէ ոք
 րիցէք զմիմեանս ։ (Մարգարէ Վրիտառ
 սի պատուիրանաց հաճեմատ և բնական
 նապէս ի հարկէ նուիրական պարտաւ
 արութիւնն է մարդկութիւնը սիրել
 անոր Եփեսոսի, նպատակ և միշտ
 անհրաժեշտ գործել և բարեբարել ։ Բա
 րն զի մարդիկ ցնկերական ըլլալով ի
 բարութեան շարունակ կարօտութիւնն ունին,
 քոյց եւս առաւել դարձեալ ի խառ
 սի պատուէրին համաձայն՝ «Թէ եր
 թայք առաւել առ ոչխարս կրուսեալ
 լլստան իօրայելիդ, իրեն առաջին և
 պրաջան պարտքն է իր միութեան ամ
 բողբոթենէն չը բաժնուիլ, նախամե
 ծար համարել աւելի իրեն հայրենեաց
 օգնելը, իւր գերդատոսնին մատակաւ
 բարեբար և ազգին ձեռնտու ըլլալու ըզ
 րացումը ։ (Մարգարութիւն չէ եր
 քէք թողուլ հայրենիք, ազգ, անտես
 առնել տգիտին ընկերութիւն, ազ
 ցայնաց թշուառ խմելք, երթալ մա
 տակորորել օտարաց, օգնել և օժան
 ցանել օտարաց, ամբողջ ցանկելու ջա
 նալ տղազք ընթերցութիւններ ։ Եւ, ա
 սկիւս բնութեան օրինաց իսկ դէմ է
 և կատարեալ անօրէնութիւն» ։ «Իր զն
 տանեաց իւրոց խնամոյ տարցի, ի հա
 ւատոյն տրտցեալ է ու ամեն անհատ
 պարտաւոր է նախ իր ազգային ամ
 բողբոթենը պահպանել, և երբէք
 զայն մատուցել բաժնելու չի մասնա
 ցիլ, որովհետեւ «Լճնայն տուն բա
 ժանեալ յանձն իւր՝ աւերի ու ազգայ
 նոց ամենայն անձնաւորութեամբ ձե
 ւուն չը կարկառող անձմբ, անկորույ կը
 գանձի ընդհանուր մարդկութեան նպատ
 ատաւոր ըլլալ և եթէ ըլլայ անգամ
 օրինաց դէմ է, ժխտած կ'ըլլայ արդա
 րութեան և կըրդժէ իրաւանց և պար
 տուց անհերքելի սկզբանց ։

Իրաւունք բոնք, և կրտսիպոխնք
 մեր նպատակէն քիչ մը հեռանալ ։ Եւ

այնպէս նկատուլով թեան՝ առնել թէ
 «Իրաւանց սկզբունքը՝ ինչպէս ուսն
 անհատէ՝ նոյնպէս ամբողջ ազգերէն
 կը պահանջէ արդեօք կենքօք չափ իւ
 րեանց ազգային իրաւունքն և սեփա
 կանութիւնը պաշտպանել ։ — Լճն,
 վասն զի եթէ անհատ մը մասնաւորա
 պէս իրեն սեփական իրաւանց յափը
 տակիջ կ'առնենայ, և պարտաւոր կ'ըլ
 Լայ նոյն իրաւունքը չը յափշտակել տա
 լու հատար՝ իրեն հակառակորդին հետ
 մինչեւ վերջին շունչ մտանշել (որով
 հետեւ եթէ տնհոգ կենալու ըլլայ,
 թշնամին սխերիմ ըլլալով, Գոհ չը պի
 տի ըլլայ այս նիւթական յափշտակու
 թեամբ, ոչ բարոյականին եւս ձեռ
 նարկելու պիտի յանդգնի) ։ Հապա
 րքան առաւել Լճք մը պարտաւոր է
 ուրեմն իրեն սեփական և ճշմարիտ իւ
 րաւունքը դիմացի թշնամայն յափը
 տակել չը տարու համար ամենայն հո
 դեւով դէմ չ'ընել, և այս ալ կայ որ
 որքան մէկ անհատի թէ նիւթական
 և թէ բարոյական իրաւանց յափշտա
 կութիւնը ու բնութարարութիւնը առ
 զգալի ըլլայ, ոչքան ալ զգալի և նշա
 նաւոր է բովանդակի Լճքի մը ըրած իւ
 րաւանց կրտստը, և ազգ մը եւս ին
 չով կրնայ իրեն զօրութիւն բանաբար
 զին դէմ ամբարտաճ կանգնել, եթէ
 ոչ իրեն տնդածոց միութեամբ, անոյց
 օժանդակութեամբ և մտնաւանդ Լճ
 տուծոց պահպանողական աշուն զօրու
 թեամբ ։ Իսկ երբ կ'առնենայ ազգ մը
 նախախնամութեան աջը իրեն պաշտ
 պան ։ — Երբ որ ազգ մը իրեն միւ
 թեան բարի նպատակն ունենայ ։ Լճ
 ջանիկ է ուրեմն այն ազգը, ինչպէս
 շատ դարեր յառաջ կը գոչէր մարդա
 րէն «Իրանի այն ազգին որուն հետ
 է Զակարիան տէր Լստուածք ու

Իրաւունք ալ տարակցոյ չը մնայ և
 վարանմունքն ոչ երբէք, թէ որքան բա

րիքներ կարող է ծնանիլ մարդկան հաւաքումը և միտքանուծիւնը, վստահ ինչպէս « պարզ մեղուաց գործեն ըզմեղը, նոյնպէս և միտքանուծիւն եղբարաց զառաքինութիւն » և անուանելի զճիւղ, և ահա այս անիւծ բարեաց համար է որ մարդաբէն կը բացադան չէ « (!) Ի բարի, կամ զի վայելուչ, զի բնական եղբարք ՚ի միասին » : Այս է քրիստոնէութեան սկզբունքը, այսպիսի բարացական միութիւն է անոր օրինակը նպատակը, զոր գործադրող ազգերը երջանիկ են :

Իսկ եթէ Քրիստոնէական լուսուոր դարերուն մէջ, այս միութեան գէժ զինող և անոր հակառակ ըսկզբունք պաշտողներ պատահեցան, այն ալ տգիտութենէն և մտաց կուրուծենէն յառաջ եկած բան մ' է, վաղն զի Քրիստոնէութիւնը տիեզերքիս վրայ լոյս սփռեց, քրիստոնէութիւնը բոլորովին կերպարանափոխեց զաշխարհ լուսուորութեամբ, ուր որ այս լուսով պայծառացաւ, որ ազգ որ այս կենսաւէտ և բարոյական պայծառութիւնը անխռն օտացաւ, այն սեղ խաղաղութիւնը հառադատեցաւ, այն երկիրը կամ ազգը իրեն սերտ միութիւնը ամենայն սիրով պահպանեց, որով և խաւարային գրութեանց գէժ զնեւով միշտ յաղթական հանդիսացաւ : Արովհետեւ քրիստոնէայ ազգ մը միշտ կը յիշէ. « Այս լոյս յաշխարհ եկի, ու եւթէ՝ « և ես յաղթեցի աշխարհի ու Քրիստոսի անսուտ խօսքերը, և միանգամայն լուսայ որդի ըլլալու խոստմանը արժանանալու իղծը կը սնուցանէ իւր սրտին մէջ : Այս ահա այս սեղ կարող է մեզ առարկուիլ թէ, ինչու՞ հապաշատ ժամանակ բազմութիւն նահատակներ անօրէն իշխանի կամ կուսակալի մը կատարի սրտմտութեանը զոհ եղան, այլ սակայն այս ըսել չէ որ շա

րութիւնը յաղթող է, բռնաւորութիւնը իրեն տղգեցութիւնը միշտ կ'ունենայ, որուն զոհերը ճշմարտութիւն հաստատող կիիքներ և վկայութիւններ են. Քրիստոնէից բարոյականապէս յաղթող ըլլալու նշանակ են անոնք, վստահ Քրիստոնէութիւնը նահատակութիւն ըլլալով՝ շատ անգամ իրեն քրիստոսական հեղուծեամբ նիւթական միութիւնը բռնակալաց կատարութեան զոհեց, չիմնայեց իրեն ճիշտութեան, հարստութեան, շքեղութեան, արտաքին և ներքին ամեն տեսակ վայելումներու, սակայն պահեց բարոյական միութիւնը յոգուտ իւր նմանեաց և անկախելով մի վերին և երկնային անդաւ բարեաց :

Ահա այս տեսակ քրիստոնէայ ազգերէն մէկն ալ մեր Հայոց ազգն է, այս տեսակ զոհողութեանց յանձնառու եղող և իրեն միութիւնը պաշտպանող ազգաց գլխաւորն և հռչակաւորը մեր Հայը եղած է իր սկզբնաւորութենէն մինչև իւր անդամաց ՚ի մասունն բաժնուիլը, և անկէ մինչև յարգքաղցը է մեզ հաւատալ որ՝ մինչև յաւիտեան պիտի պաշտպանէ :

Հայ օղորդ երբ քրիստոնէութիւնը ընդունելով իւր մէջ, աւետարանական լուսով պայծառացաւ, երբ բարոյական միութեան արժէքը ճանցաւ, այն ստեղծ աւելի սերտ և զմայելի համակրութիւն ցուցուց այս քրիստոսական միութեան. Հայերը այս միութիւնը բաց ՚ի նիւթականէն բարոյականապէս աւելի ամրացուցին իրենց մէջ և առօրէ տիտղոսիւ զայն զարդարեցին :

Հայերուն այս ընդհանուր բարոյական միութեան ընդգէժ՝ շատ անբարոյականութեան մէջ ըղպցող հրէշներ երեւան ելան, շատ տիեզերաւորապի բռնակալներ զայն ռանակիտ

քնել ուղեցին. շատ խորամանկ և դաւաճան շողմարտորեն խորդուանել մեքենայեցին. շատ արիւնըւռչող եւ մարդախոշոշ վայրենիներ սուր, հուր, բանտ, կախաղան եւ ամեն անասկ տանձնարաններ գործադրեցին զայն լքուցանելու, խափանելու և ոչնչաւ ցուներու: Այնու բանիւ, սուտ հաժ, բաւերով, քաղանի ուժրագործութիւն ներով և սարսափելի մասնութիւն ներով դէմ ելան, այնու ամենայնիւ ամենուն արիւտէս դէմ դրաւ և գրգռած է մինչեւ այն կէտը, երբ ամեն Հայ անբաժան իրարմէ թիկուներ կուտային միմեանց: Երբ որ Հայ ժողովուրդը, և նոյն իսկ Հայոց քաղաքական իշխանութիւն իրեն եկեղեցւոյն ամենադոյն ֆեսա հասած ժամանակ արտաքին թշնամիներէն (Պարսիկներէն, Հագարայիներէն, Թաթարներէն և նոյն իսկ քրիստոնէոյ գահասէր ազգերէն,) արթուն ընթացութեամբ անոր առաջն առնելու կը փութար: Վասն զի մեր Ազգը, եկեղեցին՝ ազգ, և ազգը՝ եկեղեցի համարած էր և կը համարէր մինչև իրեն բաժանման կէտը, իսկ այսօր այս լուսաւոր դարուս մէջ մեր փնտռենք Հայոց միութիւնը, մեր երթանք որսնենք Վարդանեանց, Վահանեանց, Սմբատեանց և Ղազարեանց ազգային արիւնը կրող Հայ՝ մը տէրութեանց սահմաններէն մէջ՝ Կիսկինէսի լոգոտերը վառենք ճշմարիտ Հայ գանձու. մը մայրաքաղաքի, քու առաջ կամ ամոյի անապատներու մէջ հետախուղելու ելնենք այն ազգասէր, հայրենասէր և որ մեծըն է՝ աստուածասէր նախնեաց եւ Հայրապետաց ոգին կրող աշխարհական մը կամ վարդապետ մը, կամ բլրնաւ չիկոյ սիւտի բլենք, և կամ եթէ կոյ, նուազ ու անգոր են, և իրենց բարի նպատակը խափանողները շատ

են: Վասն զի չարամիտ մարդիկ անոնց խղճիդոտն եղած են. չեն թողուր որ այս երկու դասը, այսինքն կղերականն ու աշխարհականը իրարու գան, միաւնան, իրարու թիկուներ տալով գործեն, յառաջ գիտեն, գաղտնի խորաւ մանկութեանց ոյժն ու զօրութիւնը խորասակեն և ազգը բարոյապէս եւ նիւթապէս զարգացունեն և պայծառացունեն. այլ ինչ կ'ընեն, — միշտ զերար նախատել և անարգել կուտան, որպէս զի միշտ բաժնուած ծաւն և իրաւութիւն գէմ ատելութիւն սնուցանեն:

Երբ համար այսօր ազգասէր սրբտերը խորին տխրութեամբ համակուած են, ազգային ընդհանրութեան շահը մասնաւորի կը զոհուի յառաջագիմութեան պատրուակաւ: Երբ հայրենասէր ոգին մեծ վտանգներու տակ կը ճնշուի, կը հառաչէ՝ երբ գալը ողջարի գլեհատով կը տեսնէ անմեղ գառներու և հայրենեաց զուակայ մէջ, կը հեծէ, հոգւոյ կը հանէ եւ զինքը շրջապատող առարկայներէն հայրենեաց օգնութիւն կը խնդրէ, ինչ տխուր տեսարան: Ինչու տանք ամենը իրավէտեւ իւրաքանչիւրը չի յիշելով իրեն նախնեաց փառաւոր յիշատակը, չը յիշելով երբեք մարդկութեան բուռ պայմանը և իւր նախնին փառաւոր վիճակը, չը յիշելով այն ազգասիրութեան սիրով վառուած բոլորեքած, և աղատութեան զեփուռը իրենց միութեամբ շնորհանգուգական Դճերը, փցուն իշխանութեան խաբիտու ատախճանի մը սեւ մը կոխած ժամանակ կը կարծէ ահա՛ ինքն է և ուրիշ չի կայ. . . կը օկի կլիք յապենել, ետականութիւնը յառաջ տանիլ, մարդկութեան իրաւանց մէջ անհաւաստութիւն քորողել, և եթէ իրենցմէ ատկաւ ինչ զօրաւորի մը հանդիպին՝ կը ջանան շողքորթու-

Թեամբ զայն որոտւի Լու- շտոերն ալ մանաւանդ կան որ, կարծելով թէ հայազգին ճակատագիրը պայտէօ դրժ բաղդութիւն է գրուած, ուստի քն չուս պէտք է, ասանկ եկեր ասանկ պիտի երթայ բոլորով ետ կը բաշտին . . . յուսահատութիւնը մահ կոչ ուած է, եւ յարստեւ միաբանութեամբ աշխատիլը չարեաց եւ զեղծ մանց կործանուածն . . . « Համամտութիւն բազմութեան յօգտակար ձեռնարկութիւնն, ունի զգոյտութիւն օրինացոյ, բարոյական աւանդ կը յիշեցուցանենք այնպիսիներուն ալ, որոնք բոլորովին անտարբերութեամբ ազգային հսկայաբայլ յառաջագիմութեան աստարեղ բանալու միջոցները միայն կ'երեւակայեն, առանց կործան ման չարին կամ առանց գործի ձեռք զարնելու մեծամեծ բարիքներ կ'երազեն :

Բայց ինչէն յառաջ կուգայ այս աւանդ, եւ ինչ է այս անբուժելի կարծեցեալ վերաց գործանքը, մենք մեր քովէն այս մասին բան մը չենք ուստախաններ, այլ այս տեղ թող խօսի մեր բոլոր փաստերը վաւերացունող եւ միութեան արեւանայն ու երկպառակութեան չարեաց ակնառու երանելի Լիզնէն, հորցուններ միանգամ նորա ուշիմ խորհրդոց . ահա քաղցրաձայն եւ միանգամայն վշտակութեան հեզ ձայնիւ մը պատասխան կ'ընդունինք . « Եւս ամենայն չարիք մտանեն իմիս մարդոյ յանուստ միութենէն » : Ի՞նչ ազդու եւ որոտեալ խորերը թափանցող խօք մի է . « Եւս գութիւն է մայր բարեաց, եւ անգութութիւն ծնող չարեացոյ, սկզբունքը հաստատող սրբազան Լիզ մը աւանդն ու մտաց լուսաւորութիւնը ահա դարման կը ցուցունեն մեզ, հոպա ինչո՞ւ զուրկ է մեր ազգը այս դարմանէն :

Իսկ է որ Հայերը այսօր կորուսած ամեն կորուսանին վերտախ կորող են ձեռք բերել, եթէ ուսման եւ գիտութեան յարգը ճանճման հանդերձ գործադրութեամբ : Այսին զի ինչպէս « Հաւատք առանց գործոց մեռեալ է », նոյնպէս եւս կարող ենք ըսել որ ճշմարտութեան ճանաչումը առանց իրական համոզման եւ գործադրութեան անհոգի մարմին մ'է :

Եւս ուսման պէտքը այսօր կը զգայ ամեն հայ, կը զգայ որ այս ազգային կենդանութեան առաջին թէութիւնն է տարր կոչուած ուսումնն ու կրթութիւնը, եթէ Հայ հասարակութեան մէջ չտարածուի, անհնարին է որ Հայ գանէ իւր առաջին վիճակը, վասն զի այսօր շատ տգէտ Հայեր, անտեղեակ եւ բոլորովին անձանթ իրենց եկեղեցւոյ բուն հոգւոյն, եւ նախնի սըրբազան Հայրապետներուն մեզ կողմէն առանգութեանց, ոմանք ալ գիտնալով անձնական շահաւ համար կա մաւ կուրացած, կը թողան անգիտութեամբ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մայրենի գիրիր, կ'անարգեն իրենց ազգային միութեան սովորութիւններն ու յատկութիւնները տարիներ կ'ընդունին : Բնտի Հայեր, չունինք մեր ճշմարտախօս Լիզնէ վարդապետի առաջարկած դարմանէն զատ ուրիշ յոյս, այսինքն ճշմարտ հայու սրտով մաւնալ Հայ հոգւով մտքերը մշակելու, հապա ջանալք, իրախուսինք հայկազունք, մանաւանդ կղերական գաւ, ճշմարտ Եւտուոյ արաշտօնեայնէր, ժամանակն է ազգին կենդանութիւն տալու, սփոփելու թշուառ եւ որդեղուրկ Հայաստանը բոլոր ժողովրդոց մտաց մշակմամբն ու լուսաւորութիւնն ու չէ թէ շատ մը գիտութիւններու անուաններով . . . կղերականը նախ պիտի սորվի եւ հաղորդէ իւր հոգեւոր

գաւառիսց . նա պիտի մշտնադէս և մշա-
կէ իւր ժողովուրդը : Եւս հարկ է ու-
ղիղ դատաւարական և դատաւարակէ
ազգին մանկան . ճշմարիտ և երկիւ-
ղած աստուածապաշտութեան սկզբ
քունքը ուսանի , և ուսուցանէ իր ե-
տեւէն ընթացող խառն բազմու-
թեան , ճշմարիտ և քաջ հպմուի մը
պարտքը յանձն առնու , և նոյն անձ
նութիւնութիւնը հաղորդէ իւր հօտին :
Վերջապէս յիշելով նախնի երջանակա-
յիշատակ հայրապետները՝ որոնք ան-
ձամբ անձին կը դատաւարակէին ժո-
ղովուրդը՝ և աննախանձ կը ջամբէին
անոր հոգեւոր անուանդ , անոնց շա-
ղին ջանաց հետեւիլ . անոնց՝ որոնք
չեն խնայած երբէք ի պահանջել հար-
կին , ազգին և եկեղեցւոյ համար ի-
րենց արիւնք թափեր են , բանտ աք-
սոր յանձն առած են և շղթայակիր
կոշուած են . անոնց՝ որոնք միջնորդու-
թեան համար թափառական երկրէ
երկիր շրջելով , վրդոված են բոլորովին
իրենց անդորրութիւնը Լճին համար ,
երբեմն Պարսկաստանի արքայական
պալատներու անկիւնները . երբեմն
հազարաւոյց Լճի ալիքներու սոքը , եր-
բեմն , ո՛հ . . . պատկառանք կը բերէ
ըսել . Քրիստոնէաց աղագոյ կայսերաց
մօտ , անոնց սոքն ինկած կը պաղտաին
և կը հայցեն ազգին օգնութիւն ու
անդորրութիւն : Ուրեմն առանց այս
պէս սրտով և հազուով միանալու , ա-
ռանց յօգուտ հասարակոյ միաբա-
նութեամբ գործելու , միեկութիւն
գարգալումն եւ յառաջադիմութիւն
չի կայ :

ՍԴԻՐԵԼ Սարգսազ Տէր Ստե-
փանէն Տիգրանապոլսի ,
ԱՆ՝ ժառ . Վարժարանի :

Ն ԱՐԻՍ Ա Պ Ա Շ ՈՐ Մ ՈՒ Ն Ք

Ալապիւնիւնի , Փերի , Խոռթխախ ,
Այ , և այլն :

Սարգուս առողջութիւնը խոն-
գարող շատ մը առիթներ կան զորս
իր բերկրանք ի գործ կը դնենք , ինչ
պէս են զգայական անչափաւոր բեր-
կրութիւնք , հանգերծի , կերակրոյ ,
ըմպելեաց , և այլն չարտաշար գործածու-
թիւնք , ասանցմէ դատ օգոյն անհա-
ւասարութիւնը կարող են շատ կեր-
պիւ մարդուս առողջութեանը վնա-
սել : Եւս ամենը երբեմն այնպիսի ցու-
ւալի արդիւնքներ յառաջ կը բերեն ,
որ ամենէն հմուտ բժիշկներն անգամ
կը շուարին , ժառն զի ամեն միջոց ի
գործ դնելէն վերջն ալ տակաւին չեն
յաջողիր հիւանդը առողջացունել .
սակայն մենք դիտաւորութիւն չու-
նինք ասոնց վրայօք խօսիլ , այլ կը թո-
ղունք որ բժիշկք և կազմաբանք խո-
սին ու ճշգրիտ կերպով բացատրեն ,
մեր ուշադրութիւնը նորանոր շարժա-
ռիթներով կը հրաւիրուի ուրիշ առ-
թի մը , որ վերոյ յիշեալ առիթներէն
աւելի մարդուս ազերջանկութիւն կը
պատճառէ . այնէ ցնորքներն ու առաջօք
երեւոյթները , որոնց աւամիր զանա-
զան անուններ տուած՝ իւր մատաղ
սերունդին կը սովորեցունէ , որով ու
նոնց թշուառութեան , մինչեւ տարա-
ժամ մահուան պատճառ կ'ըլլայ , Եւս
ցնորից անուններն են Լճայիւնիւն ,
Փերի , Խոռթխախ , Լճ , կամ Խոռթխա-
ռայ կամ Խալիլի , և այլն և այլն : Եւս
այնպիսի ցնորական խաբեբայ և սուտ
բաներ են , որք գոյութիւն չունենալէ
զատ՝ ասոնց վրայ եղած պատմութիւն
ներն ալ խիստ այլանդակ և խելքի
դէմ են : Ուստի մենք այսօրերս ասոնց
յիսատակար հետեւութեանը պատա-
հելով՝ ստիպուեցանք ասոնց վրայ քա-